

જૈનધર્મમાં યોગદૃષ્ટિ

(પરેશકુમાર ડી. શાહ, ભીનમાલ)

સર્વ જીવોની ઈચ્છા સુખ મેળવવાની હોય છે. પોતાની વર્તમાન પરિસ્થિતિ કરતાં વિશેષ સારી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાનું ધ્યેય દરેકને હોય છે, તે સુખ પ્રાપ્ત કરવાં તેના જે જે સાધનો હોય તે દરેક સાધનો એકઠા કરવા પ્રયત્ન કરે છે.

આવી સાધ્ય દશા પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છાવાળા જીવાત્માઓના બે વિભાગ પાડી શકાય. એક બહિરાત્મા અને બીજો અંતરાત્મા.

બહિરાત્મ દશામાં વિહરનારા જીવો પોતાના શરીરને આત્મા સમજે છે. શરીરને જે સુખની અનુભૂતિ થાય, યા દુઃખની અનુભૂતિ થાય તે પોતાને થઈ એમ સમજે છે, પુત્ર-સ્ત્રી, કુટુંબાદિ પરિવાર તે પોતાનો સમજે છે, તેઓથી જે અન્ય છે તેવા આત્માઓને પરાયા - પારકા સમજે છે. પોતાના તાબામાં રહેલા, ધન, ઝવેરાત - દાગીના, મકાન - વૈભવ, આદિ પદાર્થો પર સ્વબુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરે છે. અર્થાત્ આ બધુ મેં પ્રાપ્ત કર્યું આ બધુ મારું પોતાનું છે. આવા પ્રકારની મતિ - બુદ્ધિના પરિણામે સંસાર વૃદ્ધિના બીજ નિરંતર વાળ્યા કરે છે. અને તેને સંસારના ફળોને નિરંતર સહન કર્યા કરવા પડે છે.

જ્યારે અંતરાત્મદશામાં વિહરનારા જીવોનું ચેતનાનું સાધ્ય સ્થાન પરામાત્મદશા છે. આવા પ્રકારની બુદ્ધિ તે આત્મ બુદ્ધિ છે જેથી બાહ્ય - પદાર્થોના - રૂપ-રંગ-વૈભવ- તેમજ આનંદ વિલાસના સાધનોમાં રાચતાં નથી, સતત આત્મસંવેદન સ્થિતિને મેળવે છે. જેથી તેના પૂર્વેની ક્રિયામાં કેટલો ભ્રમ હતો, કેટલી સત્યતા હતી, તે તેના ધ્યાનમાં આવ્યા વગર રહેતી નથી, તેમજ આત્માની અર્થિત્ય શક્તિ જે આત્મામાં અનંત-અનંત ગુણો રહેલા છે, તેનો તેને ખ્યાલ આવે છે અને તેનામાં - એવા પ્રકારની શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે કે જેનું વર્ણન કરવું પણ મુશ્કેલ થઈ પડે.

અંતરાત્મદશામાં વર્તતા જીવો પોતાના વિકાસક્રમમાં ઘણા આગળ-વધતાં હોય છે. જો આ પ્રકારે પ્રાણીઓના વર્તનનું બરાબર અવલોકન કરવામાં આવે તો તે આત્મા વિકાસક્રમમાં કયાં પગથીયા પર છે તે સ્વયં સમજી શકે છે. વિકાસક્રમમાં આગળ વધતાં તેઓની માનસિક તથા આત્મીય પ્રગતિ કેટલી થાય છે, તે આપણે યોગદૃષ્ટિથી જોઈએ.

વિચારપૂર્વક શ્રદ્ધા કરવી, - રાખવી, નિર્ણય કરવો, અન્ય સ્વરૂપનું જ્ઞાન કરવું આવા પ્રકારની અવસ્થાને જ્ઞાની - ભગવંતો દૃષ્ટિ કહીને સંબોધે છે. ચિત્રા - તારા - બલા - દીપ્રા - સ્થિરા - કાંતા - પ્રભા - અને પરા - આ આઠ દૃષ્ટિના નામો છે.

અનાદિકાળથી મિથ્યાત્વભાવમાં ખેંચાતો એવો આ ચેતન

આત્મા ! જ્યારે ઓધ નામની દૃષ્ટિ છોડી દે છે ત્યારે જ ઉત્તતિના ક્રમમાં આગળ વધે છે. ઓધ દૃષ્ટિ એટલે:-

વિચાર કર્યા વિના ગતાનુગતિક ન્યાયે વડીલોના ધર્મને અનુસરવું, બહુજન સંમત યા પૂજ્ય ધર્મના અનુયાયી થવું. પોતાની વિચાર શક્તિનો ઉપયોગ ન કરવો આનું નામ “ઓધ દૃષ્ટિ”.

અનંતા પુદ્ગલ પરાવર્તે કરીને આ ચેતન ચોરાશી લાખ જીવયોનીમાં રખડ્યા કરે છે. એ પ્રમાણે રખડતાં - રખડતાં જ્યારે તેનું છેલ્લું પુદ્ગલ પરાવર્ત પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે તે આવા પ્રકારની યોગ દૃષ્ટિઓની પ્રાપ્તિ કરીને ઉત્તતિ ક્રમમાં આગળ વધે છે. તેમાં પણ પ્રથમની ચાર દૃષ્ટિ આવીને પાછી ચાલી જતી હોય છે. જ્યારે છેલ્લી ચાર દૃષ્ટિ આવ્યા પાછી ચાલી જતી નથી તેટલું જ નહીં પણ પ્રથમની ચાર દૃષ્ટિ જીવને ક્યારેક દુર્ગતિમાં લઈ જાય છે જ્યારે છેલ્લી ચાર દુર્ગતિને આપતી નથી.

(૧) ચિત્રા દૃષ્ટિ :- આ દૃષ્ટિમાં રહેલા જીવને યોગનાં આઠ અંગ પૈકી પ્રથમ અંગ, “યમ” પ્રાપ્ત થાય છે. યમ પણ પાંચ પ્રકારના છે. અહિંસા - સત્ય - અસ્તેય - મૈથુન વિરમણ- અને અપરિગ્રહતા તેમાં પણ પ્રથમના બે યમને અમલમાં મુકે - બાકીના ત્રણ અમલમાં મુકવાની ઈચ્છા હોય છે પણ અમલીનીકરણ કરી શકતો નથી.

તત્ત્વબોધ:- તૃણની અગ્નિ જેવો મંદ બોધ થાય છે. જે બોધ થયા પછી પાછો જતાં વાર નથી લાગતી.

ગુણ :- અદ્વેષ ગુણ હોય છે, આ દૃષ્ટિમાં જીવને શુભ કાર્ય કરતાં જરા પણ કંટાળો આવતો નથી, સારાં કાર્યો કરતાં તે કદી પણ થાકી જતો નથી ઉત્તતિના ક્રમમાં અદ્વેષની હદ સુધી વધે છે.

દોષ :- ખેદ નામનો દોષ ચાલ્યો જાય.

સત્પુરુષો નો યોગ તે યોગાવંચક -

સત્પુરુષોને નમસ્કારાદિ કરવા તે ક્રિયાવંચક સત્પુરુષોથી ધર્મ સિદ્ધિ કરવી તે ફળાવંચક, આ ત્રણે અવંચક ભાવ આ દ્રષ્ટિમાં વર્તતાં પ્રાપ્ત થાય છે. તે કારણથી જીવને સર્વ શુભ સંયોગો મળતા જાય છે. ભવસ્થિતિ બહુ અલ્પ રહે અને સંસારનો છેડો નજીક આવે ત્યારે જ આ યોગદૃષ્ટિમાં અવાય છે.

(૨) તારા દૃષ્ટિ :- આ દૃષ્ટિમાં યોગનું દ્વિતીય અંગ ‘નિયમ’ પ્રાપ્ત થાય છે. નિયમ પાંચ છે. (૧) મનની શુદ્ધિ તે શૌચ (૨) દશ પ્રકારના દ્રવ્ય પ્રાણોને નિભાવનારા પદાર્થો સિવાય અન્ય પદાર્થોની અસ્પૃશ્ય તે સંતોષ (૩) અનેક પ્રકારના તપ કરવા તેમ જ ક્ષુધા-

પિપાસાદિ પરિષદો સહવા તે પરિષદ (૪) સૂત્ર, અર્થાદિનું અધ્યયન તે સ્વાધ્યાય. (૫) દેવ-ગુરુને નમસ્કાર કરવા તેમજ આત્મતત્ત્વનું ચિંતન કરવું તે પ્રણિધાન.

પ્રથમ દૃષ્ટિમાં તેવા પ્રકારના ક્ષયોપશમનો અભાવ હોવાથી આ નિયમો હોતા નથી.

તત્ત્વબોધ:- છાણાના અગ્નિના કણ જેવો જે લાંબો વર્ણ સુધી ટકી ન શકે ખરો સમય આવે ત્યારે જ તે બોધ ચાલ્યો જાય.

ગુણ:- ‘જિજ્ઞાસા’ ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે.

પારલૌકિક આત્મકલ્યાણ માટે દાનાદિક શુભ ક્રિયા કરવામાં કંટાળો આવતો નથી. જે જે કાર્ય ઉપાડ્યાં હોય તે તે કાર્ય સિદ્ધ કરવાં માટે અનેક પ્રકારના બીજા નિયમોનો સ્વીકાર કરે.

દોષ:- ઉદ્વેગ નામનો બીજો દોષ ચાલ્યો જાય છે.

(૩) બલાદૃષ્ટિ:- આ દૃષ્ટિમાં યોગનું અંગ, “આસન” પ્રાપ્ત હોય છે.

તત્ત્વબોધ:- લાકડાનાં અગ્નિના કણ જેવો હોય છે પહેલા બે દૃષ્ટિ કરતાં વધારે બોધ હોય છે.

ગુણ:- ‘શુશ્રૂષા’ ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે, તત્ત્વશ્રવણની ઈચ્છા આદિ સુંદર ઉત્પન્ન થાય છે. સ્મૃતિ વધે છે. આત્મસાધના તરફ કાંઈક વધારે પ્રયત્ન કરતો હોય છે.

દોષ :- ચાલુ વિષયને છોડી બીજી બાબતમાં પ્રવૃત્તિ કરવા રૂપ “ક્ષેપ” નામનો દોષ આ દૃષ્ટિમાં હોતો નથી. એક આસને અમુક વખત સુધી ધ્યાનમાં શાંતિથી બેસી શકે છે.

(૪) દીપ્રા દૃષ્ટિ:- આ દૃષ્ટિમાં યોગનું ચોથું અંગ “પ્રાણાયામ”નો લાભ પ્રાપ્ત થાય છે. બાહ્યભાવો ઓછા થતા જાય આંતરિક ભાવોનો વધારો થતો જાય. સ્થિરના ભાવો કુંભક ક્રિયાની જેમ સ્થિત થાય છે.

તત્ત્વબોધ:- “દીપપ્રભા” જેવો થાય અર્થાત્ પહેલા કરતાં ઘણો વધારે બોધ થાય.

ગુણ :- શ્રવણ ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે. અત્યાર સુધી સાંભળવાની ઈચ્છા થતી હતી તે હવે શ્રવણ કરે. સાંભળ્યા બાદ તેનો પ્રયોગ કરે તે વખતે સ્મૃતિ પણ સારી હોય. તે કારણથી મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય આ દૃષ્ટિમાં વર્તતા પ્રાણીને ધર્મ પર ઘણી ભક્તિ હોય છે તેમજ વ્યવહારનાં કાર્યોમાં બહુ જ અરુચી પેદા થાય છે કે તે ધર્મને માટે પ્રાણનો ત્યાગ કરી દે પણ ધર્મનો ત્યાગ કરવા તૈયાર ન થાય.

દોષ:- ચિત્તની અશાંતિ ચંચલતા - અસ્થિરતા રૂપ ઉત્થાન નામનો દોષ દૂર થઈ જાય છે. આ દ્રષ્ટિમાં અવેદ સંવેદ પદ હોય છે બાકીની ચાર દૃષ્ટિમાં વેદ સંવેદ પદ હોય છે.

અવેદ સંવેદ પદમાં મિથ્યાત્વ હોય છે. તત્ત્વ પ્રત્યેનો બોધ ઉપરથી થાય છે. પણ અંતરને સ્પર્શ કરતો નથી. અંતરમાં સંસાર

પ્રત્યે રુચિ હોય છે. પાપના કાર્યોમાં પણ અનાસક્તિભાવ હોય છે. સાંસારિક સુખો પ્રત્યેનો આદર ભાવ હોય છે.

પ્રથમની ચાર દૃષ્ટિમાં વર્તનારા પ્રાણી કૃષ્ણચાંચનાશીલ - દીન - મત્સરી ભયભીત - માયાવી મૂર્ખ હોય છે તેમજ એવા પ્રકારના કાર્યો કરતાં હોય છે કે જેનું વાસ્તવિક ફળ પ્રાપ્ત કરી શકતાં નથી. આવા પ્રકારનાં અવેદ સંવેદ ને સત્સંગ તથા આગમના યોગથી જીતવું રહ્યું તે સીવાય કોઈપણ પ્રકારે જીતી શકાય તેમ નથી.

સાંસારિક સુખની પ્રાપ્તિ કરવાને માટે જે દેવોની વિચિત્ર ભક્તિ કરવામાં આવે છે તે માર્ગને મુક્તિને શમ પ્રધાન એવા સર્વજ્ઞ દેવોની ભક્તિ તેમજ તેમણે બતાવેલ માર્ગમાં પ્રવૃત્તશીલ થવાથી અતિન્દ્રિય વિષયનું સુક્ષ્મજ્ઞાન થાય છે. તેમ થવાથી વેદ સંવેદ પદની પ્રાપ્તિ થાય છે.

વેદ સંવેદ પદની પ્રાપ્તિ થાય તે પહેલાં યથાપ્રવૃત્ત અપૂર્વકરણ અને ગ્રંથીભેદ રૂપ અનિવૃત્તિકરણ કરીને જીવ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ કરે છે. આ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થતાં તે આત્માનો સંસાર મર્યાદિત થઈ જાય છે.

(૫) સ્થિરા દૃષ્ટિ:- આ દૃષ્ટિમાં વિષય વિકારમાં ઈન્દ્રિયને ન જોડવારૂપ પ્રત્યાહાર નામના યોગનું અંગ પ્રાપ્ત થાય છે.

પ્રણાંત બુદ્ધિવાળો આત્મા પોતાની ઈન્દ્રિયો અને મનને વિષયોમાંથી ખેંચી પોતાની ઈચ્છા હોય ત્યાં સ્થાપન કરે તેનું નામ જ પ્રત્યાહાર. પાંચ ઈન્દ્રિયોના ત્રેવીસ વિષયો તેમાં ઈન્દ્રિયોને ન જોડતાં સ્વ ચિત્ત સ્વરૂપાનુસારી તેને બનાવી દેવી તેનું નામ “પ્રત્યાહાર”.

તત્ત્વબોધ :- રત્નપ્રભા તુલ્ય, ચીરસ્થાઈ પરિણામે અપ્રતિપાતી, બીજાને પરિતાપ કરનાર નહિ.

ગુણ :- “સુક્ષ્મ બોધ” ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે.

દોષ :- આ દૃષ્ટિમાંથી “બ્રાંત ભમ” નામનો દોષ ચાલ્યો જાય છે. એટલે આ જીવને અત્યાર સુધી તત્ત્વજ્ઞાનમાં સર્વજ્ઞની શિષ્ટતા વિગેરેમાં કાંઈક શંકા થયા કરતી હતી. તે હવે વિરામ પામી ગઈ હોય છે. પુદ્ગલ લોલુપતા ઘટી જાય છે. ધર્મજનિત ભોગની પણ તે ઈચ્છા કરતો નથી કે રાખતો નથી. ધાર્મિક કાર્ય કરે છે તેમાં પણ બીલકુલ ફળની ઈચ્છા રાખતો નથી હોતો.

અનંતાનુંબંધિ કષાય ચાલ્યો ગયો હોવાથી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ગુણ પ્રગટ થાય છે પરંતુ અપ્રત્યાખ્યાની કષાયનના ઉદયે કરીને વ્રત-પચ્ચક્ષાણ લેવાની તીવ્ર ઈચ્છા પ્રગટે છે પણ ગ્રહણ કરી શકતો નથી. પૌદ્ગલિક સુખોનો ત્યાગ કરવાની બુદ્ધિ થાય છે પણ ત્યાગી શકતો નથી. આત્માનું સ્વરૂપ સમજાય છે.

(૬) કાન્તા દૃષ્ટિ :- આ દૃષ્ટિમાં ધારણા નામના યોગનું અંગ પ્રાપ્ત થાય છે જે ધ્યેય નક્કી કર્યો છે તે ધ્યેયને મનમાં સ્થાપન કરે સ્થિર કરે છે અને તેને દૂર કરવું નહી, તેનું નામ ધારણા છે.

ચેતનાના મનની ચંચળતા ચપળતા ઓછી થાય અને મન

સ્થિર થાય જેથી મનને જ્યાં-ત્યાં રખડવાની કુટેવ હોય છે તે દૂર થઈ જાય ધીરે ધીરે એકાગ્ર થવા માંડે છે અને ધર્મની બાહ્યાંતર પ્રવૃત્તિ કરતો હોય છે.

તત્ત્વબોધ:- તારાની પ્રભા જેવો હોય છે.

આ દૃષ્ટિમાં વર્તનારા જીવો સ્વભાવથી જ નિરતિચાર ચારિત્રવંત હોય છે તેઓનું અનુષ્ઠાન શુદ્ધ હોય છે. પ્રમાદ રહિત વર્તન હોય છે આત્માનો શુભ વસ્તુમાં વિનિયોગ હોય છે. આશય-ઉદાર અને ગંભીર હોય છે.

ગુણ :- મીમાંસા ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે.

સદ્વિચાર શ્રેણીને બહુ જે સારી રીતે પ્રાપ્ત કરે છે. આત્મીય બાબતની જ ચિંતવના થયા કરે છે. શ્રુતધર્મ પર એને તન્મય - વિશેષ રાગ હોય છે. દેશવિરતિ તથા સર્વવિરતિપણની પ્રાપ્તિ થાય છે. પૌદગલિક સુખો પ્રત્યેની ઘણી બધી લાગણી ચાલી ગઈ હોય છે. તેમજ નિરતિચાર ચારિત્રનું પાલન કરતો હોય છે.

દોષ:- આ દૃષ્ટિથી અન્યમુદ્ધ નામનો છઠ્ઠો દોષ દૂર થઈ જાય છે. દેશવિરતિ યા “પ્રમત્ત, સંયત” ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત થાય છે.

અપ્રત્યાખ્યાન કષાયનો ઉપશમાદિ થવાથી દેશવિરતિ યાને શ્રાવકની દશા પ્રાપ્ત કરવાનું સામર્થ્ય પ્રગટે છે. પણ સાથે સાથે પ્રત્યાખ્યાની કષાયનો ઉદય છતાં સાધુના પાંચ મહાવ્રત ગ્રહણ કરવાની મહા ઈચ્છા પ્રગટી શકે છે તે ભાવનાના યોગથી પાંચ મહાવ્રત ગ્રહણ કરવાનું સામર્થ્ય પ્રગટે છે અને તે કારણથી પ્રત્યાખ્યાની કષાયના ક્ષયોપશમથી સાધુ જીવન રૂપ પાંચ મહાવ્રત ગ્રહણ પણ કરી શકાય છે.

સાધુના વેશ માત્રથી છઠ્ઠું ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત થતું નથી પરંતુ સર્વ આરંભોથી નિવૃત્ત થવાના આત્મ પરિણામ પ્રકટ થાય તો જ આ ગુણ સ્થાનક પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

મદ્ય-વિષય-કષાય-વિકથા અને નિદ્રા આ પાંચ પ્રમાદ છે તેમાંથી કોઈપણ એક પ્રમાદ આ સ્થાને પર્વતનો હોય પરંતુ તે અંતમૂર્છતથી ઓછા ટાઈમ સુધી. જો તે અંતમૂર્છતથી વધારે વાર રહ્યો તો આ છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકથી નીચે ઉતરી જાય. બીજું આ સ્થાનમાં સજવલન કષાયોની ઉદય પ્રવર્તતો હોવાથી પ્રાયઃ મુનિપણથી નીચે જતા નથી. અર્થના મુનિપણું જતું નથી.

(૭) પ્રભા દૃષ્ટિ:- આ દૃષ્ટિમાં ધ્યાન નામનું સાતમા યોગનું અંગ પ્રાપ્ત થાય છે.

તત્ત્વબોધ :- સૂર્યની પ્રભા જેવો બોધ થાય છે.

ગુણ :- “પ્રતિપત્તિ” સ્થાન પ્રાપ્ત થાય છે.

દોષ : આ દૃષ્ટિ થી રજા નામનો દોષ ચાલ્યો જાય છે.

ધ્યેય વસ્તુમાં પદાર્થમાં એકાકાર બની જવું તેનું નામ ધ્યાન કહેવાય છે. કોઈ એક વસ્તુમાં ચિત્તને સ્થિર કરવું તેનું નામ “ધારણા” ત્યાર બાદ તે વસ્તુમાં ચિત્તની એકાકાર વૃત્તિ થવી આનું નામ “ધ્યાન” તે પછી તે વસ્તુનું ધ્યાન કરતાં તદ્દ-રૂપ બની જવું

તેનું નામ “સમાધિ”

ધારણામાં વૃત્તિનું એક દેશમાં ભાગમાં સ્થાપન કરી ધ્યેય વસ્તુનું સ્વરૂપ રચવામાં આવે છે, અને તે સિદ્ધ થવાથી તે વસ્તુમાં જે વૃત્તિનો એકાકાર પ્રવાહ ચાલે તે ‘ધ્યાન’ આ ધ્યાનમાં જે પ્રવાહ ચાલે છે તે સતત ધારારૂપ હોતો નથી પણ મધ્યે છૂટો પડી જાય છે. વિચ્છેદવાળો હોય છે તે જો વિચ્છેદ પણ દૂર થઈ જાય એટલે અવિચ્છિન્ન પ્રવાહ સતત રૂપે ચાલ્યા કરે ત્યારે સમાધિ કહેવાય છે.

છઠ્ઠી દૃષ્ટિમાં તત્ત્વની વિચારણા થઈ, જ્યારે આ દૃષ્ટિમાં આદરણીય રૂપે થાય છે. યોગમાં વૃદ્ધિ થાય છે. બાહ્ય અભ્યંતર આધિ, વ્યાધિ કે ઉપાધિ થતી નથી. ચિત્તની સ્થિરતા અપૂર્વ હોય છે. ધ્યાનને પરિણામે સમભાવ ઉદ્ભવે છે.

સામર્થ્ય યોગનો પ્રથમભેદ ધર્મ સંન્યાસ પ્રાપ્ત થાય છે. અહિં છઠ્ઠે અને સાતમે ગુણસ્થાનકે રહે છે. અર્થાત્ પ્રમત્તમાંથી અસંખ્યાંતવાર અપ્રમત્તમાં અને અપ્રમત્તમાંથી પ્રમત્તમાં આવ-જાવ કરે છે.

અપ્રમત્ત અવસ્થામાં લગીરે પ્રમાદનો ઉદય નથી હોતો ધર્મધ્યાન ઉત્કૃષ્ટ પરિણામી હોય છે. શુકલ ધ્યાનની ઝાંખીનો અરુણોદય પ્રગટે છે.

આ ગુણસ્થાનકે જો આતમને ઊંચામાં ઊંચી શુદ્ધોપયોગની લગન લાગે તો ત્યાંથી આગળ વધે છે. એટલે આઠમે ગુણ સ્થાનકે જાય છે. ત્યાંથી શુકલ ધ્યાનમાં ક્ષપકશ્રેણી શરુ કરે છે અને વધતાં વધતાં છેક તેરમો સયોગી કેવલી ગુણસ્થાનકે પહોંચી જાય છે ત્યારે ચાર ઘાતિ કર્મોને ખપાવે છે અગર ન જાય ત્યાં તો, દશમા સુધી જઈને સંજવલનના લોભને બંધમાંથી દૂર કરે છે. ત્યાંથી અગ્યારમે ગુણસ્થાનકે જઈ થોડાં ટાઈમ રહી ત્યાંથી પાછો નીચે પડે છે.

આખા ભવચક્રમાં ક્ષપકશ્રેણીની પ્રાપ્તિ એકવાર થાય છે અને ઉપશમ શ્રેણી પાંચ વાર પ્રાપ્ત થાય છે હાલમાં સાતમા અપ્રમત્તથી આગળ વધી શકાતું નથી. ત્યાં પણ સરાગ સંયમ ચારિત્ર છે. વળી દોષોને દૂર કરવાની બુદ્ધિવાળા અને ઉત્સાહ પુરુષાર્થવાન પરિણામી હોવાથી આરાધક છે.

(૮) પરા દૃષ્ટિ:- આ દૃષ્ટિમાં સમાધિ નામના યોગનું આઠમું અંગ પ્રાપ્ત થાય છે.

તત્ત્વબોધ:- ચન્દ્રાની ચન્દ્રિકા જેવો સુક્ષ્મમાં સુક્ષ્મ બોધ થાય છે અને તે બોધ સતત પ્રવૃત્તિ-શિલ હોય છે.

ગુણ :- “પ્રવૃત્તિ” ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે તેથી આત્મા ગુણમાં સંપૂર્ણ પણે પ્રવર્તત કરે છે.

દોષ:- આસંગ નામનો આઠમો દોષ ચાલ્યો જાય છે.

જે આગળની દૃષ્ટિમાં આદરણીય તત્ત્વબોધ હતો તે અત્રે પ્રવૃત્તિમાં પરિપૂર્ણતાને પામે છે. તે કારણથી એ પ્રાણીની ક્રિયા દુષણ રહિતની હોય છે. આ દૃષ્ટિમાં વિહરતો આત્મા તેના વચનનો વિલાસ - (અનુસંધાન પાના ક. ૪૮ ઉપર)